

LIBERAE COGITATIONES

LIBER AMICORUM MARC BOSSUYT

LIBERAE COGITATIONES

Liber amicorum Marc Bossuyt

André ALEN
Veronique JOOSTEN
Riet LEYSEN
Willem VERRIJDT
(eds.)

Cambridge – Antwerp – Portland

Intersentia Publishing Ltd.
Trinity House | Cambridge Business Park | Cowley Road
Cambridge | CB4 0WZ | United Kingdom
Tel.: +44 1223 393 753 | Email: mail@intersentia.co.uk

Distribution for the UK:
Hart Publishing Ltd.
16C Worcester Place
Oxford OX1 2JW
UK
Tel.: +44 1865 517 530
Email: mail@hartpub.co.uk

Distribution for the USA and Canada:
International Specialized Book Services
920 NE 58th Ave. Suite 300
Portland, OR 97213
USA
Tel.: +1 800 944 6190 (toll free)
Email: info@isbs.com

Distribution for Austria:
Neuer Wissenschaftlicher Verlag
Argentinierstraße 42/6
1040 Wien
Austria
Tel.: +43 1 535 61 03 24
Email: office@nwv.at

Distribution for other countries:
Intersentia Publishing nv
Groenstraat 31
2640 Mortsel
Belgium
Tel.: +32 3 680 15 50
Email: mail@intersentia.be

Liberae Cogitationes. Liber amicorum Marc Bossuyt
André Alen, Veronique Joosten, Riet Leysen and Willem Verrijdt (eds.)

© 2013 Intersentia
Cambridge – Antwerp – Portland
www.intersentia.com | www.intersentia.co.uk

Portrait photography: © Filip Frans Van Cauwelaert (2fotografen@telenet.be)

ISBN 978-94-000-0353-8
D/2013/7849/8
NUR 820

British Library Cataloguing in Publication Data. A catalogue record for this book is available from the British Library.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the publisher.

FOREWORD

On the 9th of January 2014, Marc BOSSUYT, President of the Belgian Constitutional Court, will be awarded emeritus status. This *Liber amicorum* is presented to him as a tribute for his remarkably prolific career.

Marc BOSSUYT graduated in 1968 as a Doctor of Laws at the University of Ghent. Afterwards, he studied International Relations at the John Hopkins University in Bologna. In 1971, he obtained the degree of International Law and Comparative Law of Human Rights in Strasbourg and he became *docteur ès sciences politiques* in 1975 at the University of Geneva.

Since 1970, he had been attached to the University of Antwerp, where he became a professor in 1985 and where he taught International Law until the end of his academic career in 2007. During the course of his scientific activities, he has written numerous publications centring on the theme of human rights. As a visiting professor, Marc BOSSUYT has also lent his academic expertise for many years to important projects in Central Africa, especially in Burundi. The dedication and enthusiasm which he displayed while doing so have earned him the gratitude of many colleagues and have resulted in close friendships within the University of Burundi as well as outside. Thanks to his appealing charisma, he was also able to convince many of his Belgian colleagues to go and make their contribution to those projects in Africa.

Marc BOSSUYT is not only a highly esteemed academic. He supplemented his academic career with various important functions inside and outside the country. From 1987 to 1997, he was the Belgian Commissioner-General for Refugees and Stateless Persons. Since 1975, he has been a member and a chairman of different commissions of the United Nations for the protection of human rights and the elimination of racial discrimination.

In 1997, Marc BOSSUYT became a judge at the Constitutional Court. In 2007, he was elected Dutch-speaking President of the Constitutional Court. In both these positions, he left a strong mark on the Court's activities with the conviction and the unfailing energy that typify him. As President, he was also a perfect ambassador for the Court to the outside world as well as a highly appreciated and eloquent guest in countless national and international meetings.

This *Liber amicorum*, to which more than fifty colleagues and friends have contributed, aims to express the appreciation inspired by his magnificent fine career. The editorial committee did not have to look far to choose the subject of the book. Indeed, “Human Rights” is the common theme in the multifaceted career of Marc BOSSUYT, and a theme that is very close to his heart. The title of the book is “*Liberae cogitationes*”. Marc BOSSUYT has always considered freedom of speech and the exchange of ideas with others as very important. With his strong power of persuasion, he conveyed his solidly underpinned points of view to his numerous interlocutors and challenged them to interesting debates on fundamental issues in a State governed by the rule of law and, in particular, on the protection of human rights.

Undoubtedly, the emeritus status will not mean the end of the professional career of Marc BOSSUYT, but rather the beginning of a new chapter. With new challenges awaiting him, his rich experience and his wide knowledge will still be of great value. We wish him many more fine years, surrounded by his wife Kristien and his children and grandchildren.

Editorial committee:

André ALEN

Veronique JOOSTEN

Riet LEYSEN

Willem VERRIJDT

VOORWOORD

Op 9 januari 2014 wordt Marc BOSSUYT, Voorzitter van het Belgische Grondwettelijk Hof, toegelaten tot het emeritaat. Als blijk van hulde en van waardering voor een bijzonder rijk gevulde professionele loopbaan wordt hem dit *Liber amicorum* aangeboden.

Marc BOSSUYT behaalde in 1968 het diploma van doctor in de rechten aan de Universiteit Gent. Hij studeerde daarna internationale betrekkingen aan de John Hopkins University in Bologna. In 1971 werd hij in Straatsburg “diplômé de droit international et de droit comparé des droits de l’homme” en in 1975 “docteur ès sciences politiques” aan de Universiteit van Genève.

Sinds 1970 was hij verbonden aan de Universiteit Antwerpen, waar hij in 1985 hoogleraar werd en internationaal recht doceerde tot het einde van zijn academische loopbaan in 2007. Zijn wetenschappelijke activiteiten hebben hun neerslag gevonden in talrijke publicaties, waarin de mensenrechten een centraal thema vormen. Als gasthoogleraar heeft Marc BOSSUYT zijn universitaire expertise ook gedurende vele jaren met grote inzet en enthousiasme ten dienste gesteld van belangrijke projecten in Centraal-Afrika, voornamelijk in Burundi, wat hem aan de *Université du Burundi* en ook daarbuiten een grote schare van erkentelijke collega’s en zeer goede vrienden heeft opgeleverd. Met zijn aanstekelijk charisma heeft hij ook vele van zijn Belgische collega’s kunnen overtuigen om naar Afrika te gaan en mee te timmeren aan de weg opwaarts.

Marc BOSSUYT is niet alleen een zeer gewaardeerd academicus. Hij heeft zijn universitaire loopbaan aangevuld met meerdere belangrijke functies binnen en buiten de landsgrenzen. Tussen 1987 en 1997 was hij de Belgische Commissaris-generaal voor de vluchtelingen en de staatlozen. Sinds 1975 was hij lid en voorzitter van diverse commissies binnen de Verenigde Naties die ijveren voor de bescherming van de mensenrechten en de uitbanning van rassendiscriminatie.

In 1997 deed Marc BOSSUYT zijn intrede in de magistratuur als rechter in het Grondwettelijk Hof. In 2007 werd hij tot Nederlandstalig Voorzitter van het Grondwettelijk Hof gekozen. In beide functies heeft hij met de hem eigen gedrevenheid en nimmer aflatende energie een sterke stempel gedrukt op de werkzaamheden van het Grondwettelijk Hof. Hij was als Voorzitter ook de

perfecte ambassadeur van het Hof in de buitenwereld en een graag geziene en welbesprokken gast op talloze binnen- en buitenlandse bijeenkomsten.

Dit *Liber amicorum*, waaraan meer dan vijftig collega's en vrienden hebben meegewerkten, wil uiting geven aan de waardering voor deze zeer mooie loopbaan. Het vinden van een onderwerp was voor het redactiecomité niet moeilijk. Het thema "Mensenrechten" vormt immers de rode draad door de veelzijdige loopbaan van Marc BOSSUYT en ligt hem bijzonder nauw aan het hart. Het boek draagt als titel "*Liberae cogitationes*". Voor Marc BOSSUYT zijn de vrijheid van meningsuiting en de uitwisseling van gedachten met anderen immers altijd zeer belangrijk geweest. Zijn standpunten zijn stevig onderbouwd, worden gebracht met grote overtuigingskracht en hebben velen uitgedaagd tot interessante discussies over fundamentele problemen in de rechtsstaat en over de mensenrechtenbescherming in het bijzonder.

Het emeritaat wordt zonder twijfel niet het einde van de professionele loopbaan van Marc BOSSUYT, maar eerder het begin van een andere fase, waarin plaats is voor nieuwe uitdagingen waarbij zijn rijke ervaring en kennis van blijvend nut zullen zijn. We wensen hem samen met zijn echtgenote Kristien en met zijn kinderen en kleinkinderen nog vele mooie jaren.

Het redactiecomité:

André ALEN

Veronique JOOSTEN

Riet LEYSEN

Willem VERRIJDT

PRÉFACE

Le 9 janvier 2014, Marc BOSSUYT, Président de la Cour constitutionnelle de Belgique, accède à l'éméritat. Le présent *Liber amicorum* lui est offert en hommage, pour une carrière professionnelle particulièrement féconde.

Marc BOSSUYT a obtenu le diplôme de docteur en droit à l'Université de Gand en 1968. Il a ensuite étudié les relations internationales à la John Hopkins University, à Bologne. En 1971, le diplôme de droit international et de droit comparé des droits de l'homme, lui est décerné à Strasbourg. Il est promu «docteur ès sciences politiques» à l'Université de Genève, en 1975.

Depuis 1970, il était attaché à l'Université d'Anvers, où il est devenu professeur en 1985. Il y a enseigné le droit international jusqu'au terme de sa carrière académique, en 2007. Ses activités scientifiques ont trouvé leur aboutissement dans de nombreuses publications, dont les droits de l'homme constituent le thème central. Marc BOSSUYT a aussi mis, en qualité de professeur invité, durant de nombreuses années son expertise universitaire au service de projets importants en Afrique centrale, principalement au Burundi, avec dévouement et enthousiasme, ce qui lui a valu la reconnaissance de nombreux collègues et de solides amitiés au sein et en dehors de l'*Université du Burundi*. Grâce à son charisme communicatif, il a également su convaincre de nombreux collègues belges de se rendre en Afrique et d'apporter leur pierre à l'édifice.

Marc BOSSUYT n'est pas seulement un universitaire très apprécié. Il a complété sa carrière universitaire en exerçant plusieurs fonctions importantes à l'intérieur et à l'extérieur du pays. De 1987 à 1997, il fut le Commissaire général belge aux réfugiés et aux apatrides. À partir de 1975, il a été membre et président de diverses commissions œuvrant, au sein de l'Organisation des Nations Unies, à la protection des droits de l'homme et à l'élimination de la discrimination raciale.

En 1997, Marc BOSSUYT entre dans la magistrature comme juge à la Cour constitutionnelle. En 2007, il est élu Président néerlandophone de la Cour constitutionnelle. Dans ces deux fonctions, il a marqué d'une forte empreinte les travaux de la Cour, avec la conviction et l'énergie sans faille qui le caractérisent. En tant que Président, il fut également un parfait ambassadeur de la Cour auprès du monde extérieur ainsi que l'invité éloquent et apprécié d'innombrables rencontres dans le pays et à l'étranger.

Ce *Liber amicorum*, auquel ont contribué plus de cinquante collègues et amis, se veut être l'expression de la considération qu'inspire cette très belle carrière. Le comité de rédaction n'a pas eu grand-peine à choisir le sujet. Le thème des «Droits de l'homme» constitue en effet le fil rouge de la carrière multiple de Marc BOSSUYT et il lui tient particulièrement à cœur. L'ouvrage a pour titre «*Liberae cogitationes*». Pour Marc BOSSUYT, la liberté d'expression et les échanges d'idées ont en effet toujours été très importants. Ses points de vue, solidement fondés et portés par une grande force de persuasion, ont invité de nombreux interlocuteurs à d'intéressantes discussions sur les problèmes fondamentaux se posant dans un État de droit et sur la protection des droits de l'homme en particulier.

L'éméritat ne signifie assurément pas la fin de la carrière professionnelle de Marc BOSSUYT mais plutôt le début d'une nouvelle étape. Face aux nouveaux défis qui l'attendent, sa riche expérience et ses connaissances conserveront toute leur utilité. Nous lui souhaitons encore de nombreuses et belles années, entouré de son épouse Kristien et de ses enfants et petits-enfants.

Le comité de rédaction :

André ALEN

Veronique JOOSTEN

Riet LEYSEN

Willem VERRIJDT

CONTENTS

<i>Foreword</i>	v
<i>Voorwoord</i>	vii
<i>Préface</i>	ix
The Universal Declaration at sixty-five. Some retrospective reflections	
Georges ABI-SAAB.....	1
Kanttekeningen bij de samenwerking tussen de hogere rechtscolleges inzake mensenrechten	
André ALEN	7
Pour une protection efficace des <i>whistleblowers</i> , <i>klokkenluiders</i> et autres amis de la vérité	
Robert ANDERSEN	33
Les contours du «recours effectif» en matière d'asile: tentative d'état des lieux	
Frédéric BERNARD.....	45
' <i>Judex calcula!</i> ' Ook voor mensenrechten?	
Boudewijn BOUCKAERT	61
The sociology of international constitutionalisation	
Brun-Otto BRYDE	81
Règlement pacifique des différends internationaux: bilan et perspectives	
Lucius CAFLISCH	97
The Court of Luxembourg acting as an asylum court	
Geert DE BAERE	107
Le progrès des droits de l'homme, en guise de post-scriptum pour la Sous-Commission des droits de l'homme	
Emmanuel DECAUX	125

The constitutional guarantees of rights and political freedoms – A Maltese perspective	
Vincent A. DE GAETANO	139
In Bluebeard's castle? Some musings on academic freedom and academic integrity	
Jan DE GROOF	153
Mensenrechten en het tuchtrechtelijke optreden inzake vrije beroepen. Een blik in het verleden met het oog op de toekomst	
Etienne DE GROOT	179
La protection des droits fondamentaux en Europe : à quand un cours d'harmonie?	
Francis DELPÉRÉE	197
Het vorderingsrecht van de 'vader' in het licht van de mensenrechten. De relevante rechtspraak van het Grondwettelijk Hof	
Eric DERYCKE en Lien DE GEYTER	211
Nationals, EU citizens and foreigners: rethinking discrimination on grounds of nationality in EU Law	
Bruno DE WITTE	229
The prohibition of discriminatory torture in international law	
Steven DEWULF	241
Verkenningen op de grenzen van privaat- en publiekrecht	
Eric DIRIX	253
Some reflections on the reform of the European Court of Human Rights	
Rusen ERGEC	267
De neutraliteit van het officieel onderwijs – Grondwettelijke contouren	
Geert GOEDERTIER	283
La Cour internationale de Justice face au droit international des droits de l'homme	
Ludovic HENNEBEL	299
The Arab awakening: a wake-up call for the UN Human Rights Council	
Veronique JOOSTEN	317

The Belgian Constitutional Court: a satellite of the ECtHR?	
Luc LAVRYSEN and Jan THEUNIS.....	331
Droits de l'homme et immunités des États et des organisations internationales	
Jean-François LECLERCQ	355
Human rights protection through judicial dialogue between national constitutional courts and the European Court of Justice	
Koen LENAERTS	367
Les traditions culturelles, enjeux pour les droits de l'homme	
Jean-Bernard MARIE	379
La «libération» du juge	
Paul MARTENS	387
Prisoners' right to vote: the <i>Hirst</i> case law of the European Court of Human Rights and its application by the Belgian Constitutional Court	
Koen MUYLLE	403
The European Court of Human Rights is no European Asylum Court	
Egbert MYJER.....	419
L'intervention des pouvoirs publics dans l'économie et la liberté d'entreprendre	
Pierre NIHOUL	445
La problématique de l'accès des particuliers à la Cour africaine des droits de l'homme et des peuples en matière contentieuse	
Gérard NIYUNGEKO	481
The Belgian Constitutional Court: guardian of consensus democracy or venue for deliberation?	
Patricia POPELIER	499
Les droits de l'enfant dessinés par la Cour constitutionnelle	
Anne RASSON-ROLAND	515
L'apatriodie en Belgique – État des lieux en 2012	
Bernadette RENAULD	531

De betekenis van Marc Bossuyt voor de Burundese rechtstaat – 'Mushingantahé' als eretitel	
Vincent SAGAERT	543
Les immunités de droit international et la rupture de l'égalité devant les charges publiques	
Jean SALMON et Nicolas ANGELET	559
Travaux préparatoires of human rights instruments	
William SCHABAS	579
Towards abolition of the death penalty in international human rights law	
Dinah SHELTON	591
The protection of human rights through the Courts of regional economic communities in Africa	
Stefaan SMIS	617
Activism at the admissibility stage: a threat to the subsidiary role of the European Court of Human Rights?	
Stefan SOTTIAUX and Jochum VRIELINK	663
Droits fondamentaux en concours et concours des questions préjudiciales. La Cour constitutionnelle et la jurisprudence <i>Melki et Chartry</i> de la Cour de justice de l'Union européenne	
Jean SPREUTELS	681
The United Nations system for the protection of human rights. What is happening to the principle of universality?	
Neri SYBESMA-KNOL	695
Morocco, steady she goes on the waves of the Arab spring. The Alaoui Monarch at the helm of the transition to democracy and human rights for the Western Kingdom	
Fauzaya TALHAOUI	713
The domestic courts' response to divergent views among international human rights bodies: thoughts prompted by the <i>Singh v. France</i> cases	
Françoise TULKENS and Sébastien VAN DROOGHENBROECK	735

Human rights protection in fragile states and post-conflict environments. What role for international norms and actors?	
A case study on Burundi	
Stef VANDEGINSTE	755
What role for the constitutional judge in times of multilevel human rights protection? The Money Laundering Directive as an example	
Catherine VAN DE HEYNING	769
From Nuremberg to the EU Directive: access to justice and fair trial through highly qualified interpreters and translators	
Yolanda VANDEN BOSCH	787
The genesis of constitutional courts: the Belgian and South African experiences compared	
Gerhard VAN DER SCHYFF	803
'It's a livin' thing'. The European Convention applied in Strasbourg and at the domestic level: cooperation and dialogue	
Pieter VAN DIJK, Ben VERMEULEN and Aleidus WOLTJER	817
Twee maten en twee gewichten. Over scheiding der machten, jurisdictioneel pluralisme, administratieve rechtscolleges, de Raad van State en de grondwettelijke beginselen van gelijkheid en niet-discriminatie	
Paul VAN ORSHOVEN	831
Crisissen zijn uitdagingen, constitutionele crisissen dagen de Grondwet uit	
Jan VELAERS	849
Alternative Dispute Resolution and the rule of law	
Ivan VEROUGSTRAETE	865
The Belgian Constitutional Court as a domestic remedy for ECHR violations	
Willem VERRIJDT	883
The Greek debt restructuring and property rights. A Greek tragedy for investors?	
Patrick WAUTELET	903

**International (human rights) law as applied between the entities
of the Belgian federation**

Jan WOUTERS and Maarten VIDAL 929

**Why the Strasbourg judges, like Odysseus, should tie themselves
to the mast**

Tom ZWART 943

Curriculum vitae Marc J. Bossuyt 961